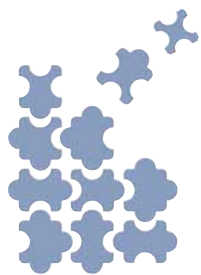

Svarbiausi
Bolonijos proceso
dokumentai

Leveno–Budapešto/Vienos laikotarpis
2009–2010 m.

–2010

Parengė Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija

ISBN 978-9986-03-654-8

© Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2010

Svarbiausi Bolonijos proceso dokumentai

Luveno–Budapešto/Vienos laikotarpis
2009–2010 m.

Turinys

Bolonijos proceso apžvalga.....	7
Bolonijos procesas 2020 metais: Europos aukštojo mokslo erdvė naujajame dešimtmetyje (Leveno ir Naujojo Luveno 2009 metų komunikatas)	14
Bolonijos politikos forumo 2009 metų pareiškimas	22
Europos aukštojo mokslo erdvės Budapešto–Vienos deklaracija.....	24
Bolonijos politikos forumo 2010 metų pareiškimas	27
Žvilgsnis į Europos aukštąjį mokslą 2010 metais: Bolonijos proceso poveikis.....	29

Priedai

1 priedas. Bolonijos procese dalyvaujančios valstybės	32
2 priedas. Dokumentuose vartojamos sąvokos	34
3 priedas. Dokumentuose vartojamos santrumpos	41
4 priedas. The Bologna Process 2020 –The European Higher Education Area in the new decade.....	43
5 priedas. Statement by the Bologna Policy Forum 2009	52
6 priedas. Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area	54
7 priedas. Bologna Policy Forum Statement.....	59
8 priedas. Focus on higher education in europe 2010: the impact of the bologna process	62

Bolonijos proceso apžvalga

Bolonijos proceso tikslas – šalių bendradarbiavimas aukštojo mokslo srityje siekiant susieti nacionalines aukštojo mokslo sistemas į bendrą Europos aukštojo mokslo erdvę. Jo etapus žymi šalių ministrų, atsakingų už aukštąjį mokslą, konferencijos, kurių metu pasirašomi dokumentai, nubrėžiantys gaires politiniams sprendimams priimti.

Nors geografiniu požiūriu Bolonijos procesas apima didžiąją teritoriją nuo Atlanto iki Ramiojo vandenyno (1 priedas), politiniu požiūriu tai yra Europos Sąjungos vykdomos politikos dalis.

Bolonijos procesą koordinuoja ir įgyvendina Bolonijos tolesnės veiklos grupė (*Bologna Follow-up Group, BFUG*), kurią sudaro tikrieji nariai – Bolonijos procese dalyvaujančios šalys ir Europos Komisija (*The European Commission*) – ir patariantieji nariai: Europos universitetų asociacija (*The European University Association, EUA*), Europos nacionalinės studentų sąjungos (*The National Unions of Students in Europe, ESIB*), vėliau susijungusios į Europos studentų sąjungą (*The European Students' Union, ESU*), Europos aukštojo mokslo institucijų asociacija (*The European Association of Institutions in Higher Education, EURASHE*), Europos aukštojo mokslo centras (*The European Centre for Higher Education, UNESCO-CEPES*), Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo asociacija (*The European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA*), Tarptautinės švietimo sąjungos Europos struktūra (*The Education International Pan-European Structure*), Europos pramonės ir darbdavių konfederacijų sąjunga (*The Union of Industrial and Employers' Confederations of Europe, UNICE*), vėliau pervadinta į Europos pramonės konfederaciją (*BusinessEurope*).

Laikotarpiu tarp ministrų susitikimų Bolonijos tolesnės veikos grupė įgyvendina veiksmų planą, skirtą įvairioms aukštojo mokslo politikos sritims, rengia seminarus, apžvalgas, dokumentų projektus ir organizuoja ministrų susitikimus. Darbą tarp grupės susitikimų užtikrina šios grupės taryba, kurios sudėtis keičiasi kas pusę metų pagal šalių prezidentavimo Europos Sąjungoje tvarkaraštį.

Sorbonos deklaracija (1998 metai)

Kaip Bolonijos proceso idėjų šaltinis pažymima Sorbonos deklaracija (*Declaration on Harmonisation of the Architecture of the European Higher Education System*), kurią 1998 m. gegužės 25 d. Paryžiuje pasirašė Prancūzijos, Italijos, Didžiosios Britanijos ir Vokietijos ministrai, atsakingi už aukštąjį mokslą. Sorbonos deklaracijoje išdėstyti principai imti laikyti pamatiniais siekiant kurti Europos aukštojo mokslo erdvę. Šie principai yra tokie:

- Tarptautiniu mastu didinti studijų programų aiškumą ir gerinti kvalifikacijų pripažinimą.
- Lengvinti studentų ir dėstytojų mobilumą Europos erdvėje ir integraciją į Europos darbo rinką.
- Sukurti bendrą laipsnių sistemą, apimančią diplomines (bakalauro) ir podiplomines (magistro, daktaro) studijas.

Bolonijos deklaracija (1999 metai)

Bolonijoje (Italija) 1086 m. įkurtame seniausiame Europos universitete 1999 m. birželio 19 d. 29 Europos šalių ministrai, atsakingi už aukštąjį mokslą, pasirašė deklaraciją „Europos aukštojo mokslo erdvė“ (*The European Higher Education Area*), kuri tapo politiniu veiksniu ir postūmiu Europos šalyse pradėti permainas siekiant sukurti bendrą Europos aukštojo mokslo erdvę. Ši deklaracija ir žymi Bolonijos proceso pradžią.

Siekdami bendro tikslo ministrai pasižadėjo:

- Priimti aiškių ir palyginamų mokslo laipsnių sistemą.
- Diegti dviejų pakopų studijų (ikidiplominių ir podiplominių) sistemą.
- Sukurti studijų kreditų sistemą (tokią kaip EKPS).
- Remti akademinės bendruomenės (studentų, dėstytojų, mokslininkų, administracijos darbuotojų) mobilumą.
- Skatinti Europos bendradarbiavimą kokybės užtikrinimo srityje.

- Vystyti Europai bendrus aukštojo mokslo aspektus (per studijų programas ir tarpinstitucinį bendradarbiavimą).

Suprasdami, kad Europos aukštojo mokslo erdvei sukurti reikės nuolatinės paramos ir dėmesio, ministrai susitarė susitikti po dvejų metų.

Prahos komunikatas (2001 metai)

Antroji ministrų, atsakingų už aukštąjį mokslą, konferencija 2001 m. įvyko Prahėje, Čekijoje. Šalis, nepriklausanti Europos Sąjungai, pasirinkta siekiant atkreipti kitų Europos Sąjungai nepriklausančių šalių dėmesį į Europos aukštojo mokslo erdvės kūrimą. Konferencijoje priimtas Prahos komunikatas „Siekiant Europos aukštojo mokslo erdvės“ (*Towards the European Higher Education Area*), kurį pasirašė jau 33 šalių ministrai – į Bolonijos procesą įsitraukė Kroatija, Kipras, Turkija, Lichtenšteinas. Tikruoju Bolonijos proceso nariu tapo ir Europos Komisija.

Ministrų susitikime buvo įvertinti nuveikti darbai ir nubrėžtos tolesnės veiklos kryptys:

- Plėtoti mokymosi visą gyvenimą principą.
- Įtraukti į Bolonijos procesą aukštąsias mokyklas ir studentus.
- Imtis priemonių Europos aukštojo mokslo erdvės patrauklumui didinti.

Šio susitikimo metu buvo nuspręsta įsteigti Bolonijos tolesnės veiklos grupę, atsakingą už tolesnį Bolonijos proceso vystymą. Tikrieji jos nariai – Bolonijos procese dalyvaujančių šalių atstovai ir Europos Komisijos atstovas, o patarantieji nariai – Europos Tarybos, Europos universitetų asociacijos, Europos nacionalinių studentų sąjungų atstovai.

Berlyno komunikatas (2003 metai)

Bolonijos proceso plėtrai ypač reikšmingas trečiasis ministrų, atsakingų už aukštąjį mokslą, susitikimas, įvykęs 2003 m. rugsėjo mėn. Berlyne (Vokietija). Į Bolonijos procesą įsitraukia ne tik šalys, dalyvaujančios Europos Bendrijos mainų programose (*Socrates, Leonardo da Vinci, Tempus-Cards*), bet ir prie Europos kultūros konvencijos prisijungusios šalys, pasiryžusios kurti Europos aukštojo mokslo erdvę. Konferencijos metu proceso narių sąrašą papildė dar 7 šalys – Albanija, Andora, Bosnija ir Hercegovina, Juodkalnija, Makedonija, Rusija, Serbija, Vatikanas. Bendras proceso dalyvių skaičius pasiekė 40.

Ministrai įpareigojo Bolonijos tolesnės veiklos grupę atlikti „pusiaukelės“ rezultatų apžvalgą remiantis visų šalių pateiktomis ataskaitomis apie proceso eigą ir rezultatus

pateikti kitam ministrų susitikimui. Į grupės veiklą patariančiuoju nariu įsitraukė Europos aukštojo mokslo centras.

Laikotarpiui iki kito švietimo ministrų susitikimo nustatytos šios prioritetinės veiklos kryptys:

- Užtikrinti kokybę instituciniu, nacionaliniu ir europiniu lygmeniu.
- Įdiegti dviejų pakopų studijų laipsnių sistemą.
- Užtikrinti laipsnių ir įvairių studijų laikotarpių pripažinimą ir pasiruošti nuo 2005 m. visiems absolventams išduoti nemokamus diplomo priedėlius.
- Pradėti kurti Europos aukštojo mokslo erdvę susiejančią kvalifikacijų sistemą.
- Įtraukti į laipsnių sistemą doktorantūrą, kaip trečiosios pakopos studijas.
- Glaudinti Europos aukštojo mokslo erdvę su Europos mokslinių tyrimų erdve.

Bergeno komunikatas (2005 metai)

2005 metų gegužės mėnesį ministrai susitiko Bergene (Norvegija) aptarti Europos aukštojo mokslo erdvės kūrimo pusiaukelės rezultatų. Išklaušę Bolonijos tolesnės veiklos grupės ataskaitą ministrai pripažino, kad, nors rezultatai konkrečiose šalyse skirtingi, pasiekta didelė pažanga įgyvendinant Bolonijos proceso tikslus ir nuolat didėja dalyvių skaičius. Į grupės veiklą įsitraukė nauji partneriai – Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo asociacija, Tarptautinės švietimo sąjungos Europos struktūra, Europos pramonės ir darbavivių konfederacijų sąjunga.

Ministrų konferencijoje patvirtintos Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo nuostatos ir gairės (ENG) ir Europos aukštojo mokslo erdvės kvalifikacijų sistema (EAMEKS). Ministrai pritarė pasiūlymui sukurti Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo agentūrų registrą (EQAR) ir pavedė jo kūrimo ir priežiūros klausimus spręsti ENQA kartu su EUA, EURASHE, ESS, paragino studentus ir aukštąsias mokyklas ir toliau aktyviai bendradarbiauti šioje srityje.

Į procesą įsitraukus Armėnijai, Azerbaidžanui, Gruzijai, Moldovai ir Ukrainai, Bergeno komunikatą pasirašė iš viso 45 šalys. Jame išvardyti šie svarbiausi 2005–2007 m. uždaviniai:

- Gerinti socialinius aukštojo mokslo įgijimo aspektus ir šalinti kliūtis asmenų mobilumui.
- Įgyvendinti kokybės užtikrinimo nuostatas ir gaires, pateiktas ENQA ataskaitoje.

- Kurti nacionalines kvalifikacijų sistemas, suderintas su Europos aukštojo mokslo erdvės kvalifikacijų sistema.
- Diegti lanksčias studijų formas, didinti ankstesnio mokymosi pripažinimą.

Londono komunikatas (2007 metai)

2007 m. gegužės mėnesį bendrą Europos aukštojo mokslo erdvę kuriančių šalių ministrai, atsakingi už aukštąjį mokslą, susirinko į penktąją konferenciją Londone (Didžioji Britanija). Konferencijoje dvejų metų veiklos apžvalgą pateikė Bolonijos tolesnės veiklos grupė, EUA, ESS. Ministrai pažymėjo, kad svarbiausiose veiklos srityse nuo 2005 m. pasiekta ženkli pažanga, ir aptarė darbus, kuriuos dar reikia nuveikti. Ministrai sutarė, kad pradėtą veiklą būtina tęsti ir po 2010 m., aptarus ir parengus naujas gaires bei jų įgyvendinimo priemones.

Konferencijoje išryškinti du aukštojo mokslo prieinamumo aspektai – socialinis ir globalinis. Šiems aspektams plėtoti ministrai įsipareigojo parengti nacionalines strategijas ir veiksmų planus. Ministrai sutarė dėl pagrindinių nuostatų kuriant Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo agentūrų registrą ir pavedė Bolonijos tolesnės veiklos grupei iki kito ministrų susitikimo išnagrinėti esamą padėtį ir pateikti siūlymus dėl Europos aukštojo mokslo erdvės plėtos po 2010 m. krypčių.

Londono komunikate nutarta:

- Sukurti Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo agentūrų registrą.
- Iki 2010 m. baigti kurti nacionalines kvalifikacijų sistemas, susietas su Europos aukštojo mokslo erdvės kvalifikacijų sistema.
- Pateikti ataskaitą apie kliūčių studentų ir dėstytojų mobilumui šalinimą.
- Parengti nacionalines strategijas ir veiksmų planus dėl socialinių aukštojo mokslo įgijimo aspektų.
- Priimti Europos aukštojo mokslo erdvės plėtos pasauliniu mastu strategiją.

Leveno ir Naujojo Luveno komunikatas (2009 metai)

Ministrų susitikimas įvyko 2009 m. balandžio mėnesį Levene (Belgija) ir Naujajame Luvene (Belgija). Konferencijoje įvertinti Bolonijos proceso laimėjimai ir išdėstyti kito dešimtmečio Europos aukštojo mokslo erdvės kūrimo prioritetai.

Apžvelgdami Europos aukštojo mokslo reformos dešimtmetį ministrai pabrėžė aukštojo mokslo sisteminės pertvarkos, Europos kreditų kaupimo ir perkėlimo sistemos ir diplomo priedėlio reikšmę.

Leveno ir Naujojo Luveno komunikate išdėstyti šie ministrų įsipareigojimai:

- Iki 2020 metų kiekviena šalis turi nustatyti uždavinius siekiant plėsti dalyvaujančiųjų aukštajame moksle ratą ir įtraukti nepakankamai atstovaujamas socialines grupes.
- Pasiiekti, kad 2020 metais absolventai, dalį studijų praleidę kitoje šalyje, sudarytų ne mažiau kaip 20 procentų.
- Mokymasis visą gyvenimą ir gebėjimas įsidarbinti yra svarbūs aukštojo mokslo uždaviniai.
- Studijų programų pertvarkos tikslas turi būti į studentą orientuotas mokymas.

Konferencijoje nuspręsta, kad nuo šiol Bolonijos procesui bendrai vadovaus dvi šalys – Europos Sąjungos pirmininkaujanti ir kita, nepriklausanti Europos Sąjungai, šalis.

Bolonijos proceso dešimtmečio dokumentai (2010 metai)

2010 m. kovo 11–12 d. Budapešte (Vengrija) ir Vienoje (Austrija) įvyko neeilinė Bolonijos procese dalyvaujančių šalių ministrų, atsakingų už aukštąjį mokslą, konferencija, kurios metu buvo atverta Europos aukštojo mokslo erdvė (EAME), kaip buvo numatyta Bolonijos deklaracijoje 1999 m. Konferencijoje atsakingi už aukštąjį mokslą ministrai pasirašė deklaraciją, kurioje įsipareigojo visiškai ir tinkamai įgyvendinti ateinančio dešimtmečio tikslus ir darbotvarkę, dėl kurios susitarta Leveno ir Naujojo Luveno komunikate.

Be Bolonijos proceso ministrų konferencijų, pradėta rengti Bolonijos politikos forumus.

Pirmasis forumas surengtas 2009 m. Naujajame Luvene (Belgija). Jame dalyvavo 46 Bolonijos proceso šalių nariai, kitų žemynų valstybių, nepriklausančių Bolonijos procesui, atstovai ir nevyriausybinų organizacijų atstovai.

Forumo dalyviai sutarė dėl pagrindinių principų didinant aukštojo mokslo vaidmenį visuomenių vystymesi:

- mokymasis visą gyvenimą ir lygių mokymosi galimybių prieinamumas;
- viešosios investicijos į aukštąjį mokslą, nepaisant ekonomikos krizės;
- tarptautiniai mainai aukštajame moksle, grindžiami akademinėmis vertybėmis siekiant dėstytojų, tyrėjų ir studentų mainų balanso ir nešališkos produktyvios „protų cirkuliacijos“, kaip alternatyvos „protų nutekėjimui“.

2010 m. kovo mėn. Vienoje įvyko **antrasis Bolonijos politikos forumas**, kuriame dalyvavo 47 valstybių ir 8 patarėjų narių, taip pat kitų žemynų valstybių ir suinteresuotųjų nevyriausybinių organizacijų atstovai. Pagrindinės forumo diskusijų temos:

- aukštojo mokslo sistemos ir pačios aukštosios mokyklos turi reaguoti į augančius poreikius ir lūkesčius, siekti bendradarbiavimo ir konkuravimo tarptautinėje erdvėje pusiausvyros;
- Bolonijos procese dalyvaujančios šalys turi palaikyti tarpusavio ryšius, keistis informacija ir veikti kartu, įskaitant pasirengimą kitam Bolonijos politikos forumui;
- būtina pasauliniu mastu remti studentų dialogą.

Bolonijos procesas 2020 metais: Europos aukštojo mokslo erdvė naujajame dešimtmetyje

Europos ministrų, atsakingų už aukštąjį mokslą, konferencijos Levene ir Naujajame Luvene 2009 m. balandžio 28–29 d. komunikatas

Mes, 46 Bolonijos proceso šalių ministrai, atsakingi už aukštąjį mokslą, 2009 m. balandžio 28–29 d. susirinkome Levene ir Naujajame Luvene, Belgijoje, apžvelgti Bolonijos proceso laimėjimų ir nustatyti Europos aukštojo mokslo erdvės (EAME) prioritetus kitam dešimtmečiui.

Įžanga

1. Per dešimtmetį iki 2020 m. Europos aukštasis mokslas turi tapti esminiu indėliu kuriant tikrai kūrybingą ir inovatyvią žinių Europą. Senstant Europos visuomenei šitai galima pasiekti tik maksimaliai panaudojant visų savo piliečių talentus ir gebėjimus, visiškai įtraukiant juos į mokymąsi visą gyvenimą, taip pat plėtojant dalyvavimą aukštajame moksle.

2. Globalizacija ir sparti technologijų raida yra didžiulis iššūkis ir iš to kylančios galimybės Europos aukštajam mokslui, reiškiantys kitokius teikėjus, kitokius besimokančiuosius ir naujus mokymosi būdus. Į besimokantįjį orientuotos studijos ir mobilumas padės studentams ugdytis reikiamus besikeičiančiai darbo rinkai gebėjimus ir įgalins tapti aktyviais ir atsakingais piliečiais.

3. Mūsų visuomenės dabar susiduria su pasaulinės finansinės ir ekonominės krizės padariniais. Siekiant subalansuoto ekonomikos atsigavimo ir augimo, dinamiškam ir lanksčiam Europos aukštajam mokslui būtinas inovatyvumas, kurio pagrindas yra studijų ir mokslinių tyrimų integracija visuose lygmenyse. Mes suvokiame, kad aukštajam mokslui tenka pagrindinis vaidmuo norint sėkmingai susidoroti su kylančiais iššūkiais ir skatinant kultūrinį ir socialinį mūsų visuomenių vystymąsi. Todėl, mūsų nuomone, valstybės investicijos į aukštąjį mokslą yra didžiausias prioritetas.

4. Tvirtai įsipareigojame siekti tokios Europos aukštojo mokslo erdvės, kurioje aukštasis mokslas yra visuomenės atsakomybė ir aukštojo mokslo institucijos dėl savo įvairovės atliepia plačius visuomenės poreikius. Būtina garantuoti, kad aukštojo mokslo institucijos turėtų reikiamų išteklių įgyvendinti visus savo tikslus, tokius kaip: rengti studentus aktyviais demokratinės visuomenės piliečiais; rengti studentus tolesnei karjerai ir mokyti rūpintis savo tobulėjimu; kurti ir plėtoti plačią šiuolaikinių žinių bazę, skatinti mokslinius tyrimus ir inovacijas. Vykstančios aukštojo mokslo sistemų ir politikos reformos bus tęsiamos įtvirtinant europines institucijų autonomijos, akademinės laisvės ir socialinės lygybės vertybes ir įtraukiant visus studentus ir aukštųjų mokyklų darbuotojus.

I. Laimėjimai ir susitelkimas bendrai veiklai

5. Per praėjusį dešimtmetį Europos aukštojo mokslo erdvė buvo vystoma atsižvelgiant į intelektualinį, mokslinį ir kultūrinį Europos paveldą ir siekius ir nuolat bendradarbiaujant vyriausybėms, aukštojo mokslo institucijoms, jų studentams ir darbuotojams, darbdaviams ir kitiems partneriams. Reformos procesui buvo reikšmingas ir kitų Europos institucijų bei organizacijų indėlis.

6. Bolonijos procesu siekiama didesnio aukštojo mokslo sistemų suderinamumo ir palyginamumo, lengvesnių galimybių studijuojantiems būti mobiliems, o institucijoms – pritraukti studentus ir mokslininkus iš kitų šalių. Aukštasis mokslas modernizuojamas diegiant trijų pakopų studijų sistemą, teikiančią šalims savitas galimybes pirmoje pakopoje įgyti tarpinę kvalifikaciją, ir įgyvendinant Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo nuostatas ir gaires. Kuriamas Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo agentūrų registras ir nacionalinės kvalifikacijų sistemos, sudarančios Europos aukštojo mokslo erdvę ir grindžiamos mokymosi rezultatų ir darbo krūvio vertinimu. Siekiant didinti mokymosi rezultatų pripažinimo skaidrumą Bolonijos proceso metu iškelta diplomo priedėlio ir Europos kreditų kaupimo ir perkėlimo sistemos idėja.

7. Bolonijos deklaracijoje ir vėliau nustatyti tikslai ir jų įgyvendinimas tebėra aktualūs ir šiandien. Kadangi ne visi tikslai buvo iki galo pasiekti, po 2010 metų jiems įgyvendinti Europos, nacionaliniu ir instituciniu lygmeniu reikės daugiau jėgų ir atsidavimo.

II. Mokymasis ateičiai: aukštojo mokslo prioritetai būsimam dešimtmečiui

8. Siekdami visapusiško aukštojo mokslo tobulumo galvojame apie būsimo meto reikalavimus. Dėl to būtina nuolat rūpintis kokybe. Be to, išsaugant nepaprastai vertingą mūsų švietimo sistemų įvairovę, švietimo politika bus pabrėžiama įvairiopa aukštųjų mokyklų paskirtis – nuo mokymo ir mokslinių tyrimų iki paslaugų visuomenei, socialinės sanglaudos didinimo ir kultūrinės plėtros. Visi aukštųjų mokyklų studentai ir darbuotojai turėtų būti pasirengę atsiliiepti į kintančius sparčiai besivystančios visuomenės poreikius.

Socialinis aspektas: vienodos aukštojo mokslo prieinamumo ir įgijimo galimybės

9. Aukštųjų mokyklų studentų kontingentas turėtų atspindėti Europos gyventojų įvairovę. Todėl mes pabrėžiame socialines aukštojo mokslo įgijimo ypatybes ir tikslą sudaryti vienodas galimybes kokybiškam išsilavinimui įgyti. Aukštojo mokslo prieinamumas turėtų būti didinamas didinant nepakankamai atstovaujамų grupių galimybes studijuoti ir sudarant joms tinkamas sąlygas pabaigti studijas. Tai apima mokymosi aplinkos gerinimą, bet kokių studijų kliūčių šalinimą ir tinkamų ekonominių sąlygų visų studijų lygmenų studentams kūrimą. Kiekviena šalis, plėsdama dalyvavimą – ypač nepakankamai atstovaujамų grupių – aukštajame moksle, nusistatys pamatuojamus rodiklius, kurių sieks iki kito dešimtmečio pabaigos. Pastangos sukurti vienodas galimybes įgyti aukštąjį mokslą turėtų būti papildytos veiksmais kitose švietimo sistemos grandyse.

Mokymasis visą gyvenimą

10. Didesnio prieinamumo turėtų būti siekiama ir per mokymąsi visą gyvenimą – neatskiriamą mūsų švietimo sistemų dalį. Mokymasis visą gyvenimą yra principinis visuomenės atsakomybės dalykas. Turėtų būti užtikrintas prieinamumas, teikimo kokybė ir informacijos skaidrumas. Mokymasis visą gyvenimą apima kvalifikacijų įgijimą, žinių ir supratimo plėtimą, naujų įgūdžių ir kompetencijų įgijimą ar asmeninį tobulėjimą. Mokymasis visą gyvenimą reiškia, kad kvalifikacijos gali būti įgyjamos lanksčiais mokymosi būdais, įskaitant iššęstinės formos studijas, taip pat ir profesinę patirtį.

11. Mokymosi visą gyvenimą politikos nuostatomis įgyvendinti būtinas glaudus valstybės įstaigų, aukštųjų mokyklų, studentų, darbdavių ir darbuotojų bendradarbiavimas. Europos universitetų asociacijos parengta Europos universitetų Mokymosi visą gyvenimą chartija yra veiksmingas postūmis tokiai partnerystei. Sėkmingai mokymosi visą gyvenimą strategijai svarbūs pagrindiniai anksčiau įgyto išsilavinimo pripažinimo pagal mokymosi rezultatus principai ir procedūros, – neatsižvelgiant į tai, ar žinios, įgūdžiai ir gebėjimai buvo įgyti formalioju, neformalioju, ar savaiminio mokymosi būdu. Mokymąsi visą gyvenimą finansuos ir įgyvendins atitinkamos organizacinės struktūros. Nacionalinės švietimo politikos remiamas mokymasis visą gyvenimą turėtų atsispindėti aukštųjų mokyklų veikloje.

12. Nacionalinių kvalifikacijų sistemų kūrimas yra svarbus žingsnis įgyvendinant mokymąsi visą gyvenimą. Mūsų tikslas – iki 2012 m. įdiegti jas ir pasirengti palyginti su Europos aukštojo mokslo erdvės kvalifikacijų sistema. Tai reikės suderinti su mokymosi visą gyvenimą kvalifikacijų sistema EAME lygiu. Nacionalinėse sistemose pirmosios pakopos tarpinės kvalifikacijos gali būti vienas iš aukštojo mokslo prieinamumo didinimo veiksnių.

Gebėjimas įsidarbinti

13. Darbo rinkoje augant aukštesnės kvalifikacijos ir perkeliamųjų gebėjimų poreikiui, aukštasis mokslas turėtų studentams teikti pažangių žinių, įgūdžių ir gebėjimų, kurių jiems prireiks profesiniame gyvenime. Gebėjimas įsidarbinti leidžia asmeniui naudotis visomis kintančios darbo rinkos galimybėmis. Mūsų tikslas – kuo aukštesnė pirminė kvalifikacija, taip pat dirbančiųjų kvalifikacijos palaikymas ir atnaujinimas glaudžiai bendradarbiaujant vyriausybėms, aukštosioms mokykloms, socialiniams partneriams ir studentams. Tai leistų institucijoms geriau atliepti darbdavių poreikius, o darbdaviams – geriau suprasti švietimo galimybes. Aukštosios mokyklos kartu su vyriausybėmis, vyriausybėmis organizacijomis ir darbdaviais turi gerinti studentams ir absolventams teikiamų konsultacinių paslaugų karjeros ir įsidarbinimo klausimais prieinamumą ir kokybę. Mes skatiname į studijų programas įtraukti darbinę praktiką, taip pat ir mokymąsi darbo vietoje.

Studento vaidmenį pabrėžiantis mokymas ir aukštųjų mokyklų, kaip mokymo įstaigų, vaidmuo

14. Mes dar kartą pabrėžiame aukštųjų mokyklų, kaip mokymo įstaigų, vaidmens svarbą ir būtinybę toliau vykdyti studijų programų reformą, kurios tikslas – studijų rezultatų ge-

rinimas. Studento vaidmenį pabrėžiantis mokymas – tai daugiau dėmesio savarankiškam mokymuisi, naujiems mokymo ir mokymosi būdams, veiksmingai paramai ir konsultavimui, taip pat labiau orientuotam į besimokantįjį visų trijų pakopų studijų turiniui. Taigi studijų programų reforma bus nuolatinis procesas, kuriuo siekiama aukštesnės kokybės ir individualesnių mokymosi būdų. Dėstytojai, glaudžiai bendradarbiaudami su studentais ir darbdavių atstovais, ir toliau sieks gerinti studijų rezultatus ir apibrėžti tarptautinius vis didesnio skaičiaus dalykų pasiekimų vertinimo kriterijus. Mes prašome aukštųjų mokyklų kuo daugiau dėmesio skirti visų pakopų studijų programų dėstytojų kokybei. Tai turi tapti prioritetu toliau įgyvendinant Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo gaires ir nuostatas.

Studijos, moksliniai tyrimai ir inovacijos

15. Visų lygmenų aukštasis mokslas turėtų remtis šiuolaikiškais moksliniais tyrimais ir jų plėtra, taip skatinant visuomenės inovatyvumą ir kūrybingumą. Mes suprantame, kad aukštojo mokslo studijų programos, taip pat ir tos, kurios grindžiamos taikomaisiais mokslais, gali skatinti naujoves. Todėl gyventojų, gebančių atlikti mokslinius tyrimus, skaičius turėtų didėti. Doktorantūros programos turėtų numatyti aukšto lygio mokslinius tyrimus ir turėti daugiau tarpdalykinių bei tarpsektorinių elementų. Be to, valstybinės institucijos ir aukštosios mokyklos sieks, kad karjera jauniems mokslams būtų dar patrauklesnė.

Tarptautinis atvirumas

16. Mes kviečiame Europos aukštąsias mokyklas ir toliau internacionalizuoti savo veiklą ir bendradarbiauti pasauliniu lygiu siekiant darnaus vystymosi. Europos aukštojo mokslo patrauklumas ir atvirumas išryškės per bendrą Europos veiklą. Šalia konkuravimo pasauliniu mastu plėsis politinis dialogas ir bendradarbiavimas, paremtas kitų pasaulio regionų partneryste, ypač per Bolonijos politikos forumus, įtraukiančius įvairiausių visuomenės atstovus.

17. Tarptautiniame švietime turėtų būti vadovaujama kokybės užtikrinimo gairėmis ir nuostatomis, kurios taikomos Europos aukštojo mokslo erdvėje ir kurios atitinka UNESCO ir EBPO gaires dėl tarptautinio aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo.

Mobilumas

18. Mes manome, kad studentų, jaunųjų mokslininkų ir aukštųjų mokyklų darbuotojų mobilumas gerina programų kokybę ir mokslinių tyrimų lygį; taip pat didina akademinį ir kultūrinį Europos aukštojo mokslo tarptautiškumą. Mobilumas yra svarbus asmens tobulėjimui ir gebėjimui įsidarbinti, jis ugdo pagarbą įvairovei ir tarpkultūrinio bendravimo gebėjimus. Mobilumas skatina kalbinį pliuralizmą, taigi stiprina Europos aukštojo mokslo erdvės daugiakalbystės tradiciją, be to, skatina aukštąsias mokyklas bendradarbiauti ir konkuruoti. Taigi mobilumas turi būti skiriamasis Europos aukštojo mokslo erdvės bruožas. Mes kviečiame kiekvieną šalį didinti mobilumą, užtikrinti aukštą jo kokybę, plėsti jo įvairovę ir apimtį. 2020 metais ne mažiau kaip 20 procentų Europos aukštojo mokslo erdvės absolventų turėtų būti pabuvoję dalinėse studijose ar atlikę praktiką užsienyje.

19. Mobilumo galimybės turėtų būti numatytos visų trijų pakopų studijų programose laipsniui įgyti. Jungtiniai laipsniai ir programos, taip pat „mobilumo langai“ turi tapti įprastesne praktika. Be to, mobilumo politika turi būti pagrįsta praktinėmis priemonėmis, susijusiomis su mobilumo finansavimu, pripažinimu, prieinama infrastruktūra, vizų ir leidimų dirbti reglamentavimu. Būtina diegti lanksčius mokymosi būdus, gerinti informavimą, pasiekti visišką studijų rezultatų pripažinimą, remti studijas, įgyvendinti galimybę naudotis suteikta stipendija ar paskola ir kitoje šalyje. Visoje Europos aukštojo mokslo erdvėje išvykstančių ir atvykstančių studentų srutai turėtų būti labiau subalansuoti. Mūsų tikslas taip pat yra geresnis įvairių studentų grupių dalyvavimo rodiklis.

20. Siekiant į aukštąsias mokyklas pritraukti aukštos kvalifikacijos dėstytojus ir tyrėjus būtinos patrauklios darbo sąlygos ir karjeros galimybės, taip pat tarptautiniu mastu laisvas įsidarbinimas. Kadangi dėstytojų vaidmuo yra svarbiausias, karjeros galimybės turėtų būti pritaikytos didesniai dėstytojų, jaunųjų tyrėjų ir kitų darbuotojų mobilumui; remiantis esama teisine sistema mobilumo dalyviams bus sudarytos sąlygos naudotis socialinės apsaugos sistema ir pensijų bei papildomų lengvatų perkėlimo galimybe.

Duomenų rinkimas

21. Tobulesniais metodais ir plačiau renkami duomenys padės įvertinti, kaip sekasi vykdyti uždavinius, užsibrėžtus socialinėje, užimtumo, mobilumo, taip pat kitose srityse, ir bus apžvalgų ir tolesnių gairių nustatymo pagrindas.

Įvairios skaidrumo priemonės

22. Pažymime, kad šiuo metu imamasi iniciatyvos plėtoti priemones, skirtas suteikti daugiau informacijos apie EAME esančias aukštąsias mokyklas, kad būtų galima geriau suprasti jų įvairovę. Manome, kad tokios priemonės, taip pat ir tos, kurios padeda aukštojo mokslo sistemoms ir institucijoms įžvelgti ir palyginti savo pranašumus, turėtų būti kuriamos glaudžiai bendradarbiaujant su svarbiausiais partneriais. Šios skaidrumo priemonės turi tiksliai atitikti Bolonijos proceso principus, ypač kokybės užtikrinimo, taip pat studijų rezultatų pripažinimo, kurie tebėra mūsų prioritetai, ir turi būti grindžiamos lyginamaisiais duomenimis ir atitinkamais rodikliais, siekiant apibūdinti aukštųjų mokyklų ir jų studijų programų įvairumą.

Finansavimas

23. Aukštosioms mokykloms įgyjant vis didesnę autonomiją kartu tikimasi, kad jos atlieps visuomenės poreikius ir bus atskaitingos. Būdami atsakingi visuomenei mes teigiame, kad valstybės finansavimas išliks svarbiausias prioritetas užtikrinant vienodą aukštojo mokslo prieinamumą ir tolesnę darnią autonominių aukštųjų mokyklų plėtrą. Daugiau dėmesio turėtų būti skiriama naujų ir įvairių finansavimo šaltinių ir metodų paieškai.

III. Organizavimas ir tolesnė veikla

24. Pripažįstama, kad dabartinis Bolonijos proceso organizavimas, pasižymintis bendradarbiavimu tarp vyriausybių, akademinės bendruomenės ir jai atstovaujančių organizacijų ir kitų partnerių, atitinka paskirtį. Ateityje Bolonijos procesui kartu vadovaus ES pirmininkaujanti šalis ir ES nepriklausanti šalis.

25. Siekdama ryšio su kitomis politikos sritimis Bolonijos tolesnės veiklos grupė veiks su tokių sričių kaip moksliniai tyrimai, imigracija, socialinė apsauga ir užimtumas ekspertais ir politikos formuotojais.

26. Mes pavedame Bolonijos tolesnės veiklos grupei parengti veiksmų iki 2012 m. planą siekiant įgyvendinti šiame komunikate nustatytus prioritetus ir ataskaitų, pateiktų šiai ministrų konferencijai, rekomendacijas, leidžiančias atsižvelgti į nepriklausomo Bolonijos proceso vertinimo išvadas.

Bolonijos tolesnės veiklos grupė turi:

- atsižvelgdama į renkamus duomenis nustatyti mobilumo ir socialinio aspekto matavimo ir stebėjimo rodiklius;
- apsvarstyti, kaip pasiekti subalansuotą mobilumą EAME;
- stebėti skaidrumo priemonių kūrimą ir informuoti apie padėtį 2012 m. ministrų konferencijoje;
- optimaliai naudodamasi esamomis priemonėmis sukurti tinklą geresniam Bolonijos proceso pristatymui ir informavimui už EAME ribų;
- tęsti veiklą pagal rekomendacijas, gautas įvertinus nacionalinius veiklos planus dėl pripažinimo.

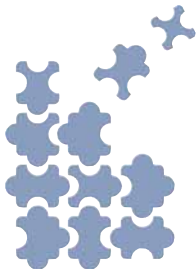
27. Bolonijos proceso vyksmo vertinimas bus koordinuojamas.

- Bus toliau tobulinamos duomenų rinkimo apžvalgoms metodikos.
- *Eurostat* ir *Eurostudent*, kartu su *Eurydice*, bus prašomi talkinti renkant aktualius duomenis.
- Apžvalgų rengimą prižiūrės Bolonijos tolesnės veiklos grupė, ji vadovaus ir bendros ataskaitos, apimančios visų minėtų šaltinių duomenis, rengimui 2012 m. ministrų konferencijai.

28. Mes prašome E4 grupę (*ENQA–EUA–EURASHE–ESU*) tęsti bendradarbiavimą toliau siekiant Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo ir garantuoti, kad Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo registras būtų vertinamas iš šalies, atsižvelgiant į partnerių nuomones.

29. Mes vėl susitikime Bolonijos jubiliejinėje konferencijoje, kuri vyks Budapešte ir Vienoje 2010 m. kovo 11–12 d. ir kuriai vadovaus Austrija ir Vengrija. Kita įprastinė ministrų konferencija vyks 2012 m. balandžio 11–12 d. Bukarešte, jai vadovaus Rumunija. Kitos ministrų konferencijos bus surengtos 2015, 2018 ir 2020 m.

Bolonijos politikos forumo 2009 metų pareiškimas

Mes, už aukštąjį mokslą atsakingi ministrai, 46 Europos šalių, dalyvaujančių Bolonijos procese, ir Australijos, Brazilijos, Egipto, Etiopijos, Izraelio, Japonijos, JAV, Kanados, Kazachijos, Kinijos, Kirgizijos, Maroko, Meksikos, Naujosios Zelandijos, Tuniso delegacijų vadovai kartu su Tarptautine universitetų asociacija ir kitomis tarptautinėmis organizacijomis ir nevyriausybėmis organizacijomis, pirmą kartą susitikę Bolonijos politikos forumo, vykusiame 2009 m. balandžio 29 d. Naujajame Luvene, dalyvavome konstruktyvioje diskusijoje apie bendradarbiavimą ir partnerystę aukštojo mokslo srityje pasauliniu mastu bei tolesnę partnerystės tarp 46 Bolonijos proceso šalių ir viso pasaulio šalių plėtojimą.

Su pasitenkinimu pažymime, kad šis politikos forumas prisidėjo prie geresnio tarpusavio supratimo aukštojo mokslo srityje bei šios srities išmanymo ir padėjo pamatus darniam bendradarbiavimui ateityje.

Taip pat pažymime, kad būtina pritarti vienodam pamatinių aukštojo mokslo vertybių ir principų supratimui, nes tai yra svarbiausia siekiant žmogaus kaip asmenybės, socialinio ir ekonominio vystymosi.

Mes manome, kad aukštasis mokslas praturtina individus ir visuomenę nepaprastai gausiomis ir įvairiapusiškoms kultūrinėms ir mokslinėms vertybėmis.

Pažymime, kad aukštasis mokslas atlieka pagrindinį vaidmenį tobulinant mūsų visuomenę, kurioje kiekvienas galėtų mokytis visą gyvenimą ir mokymosi galimybės būtų vienodai prieinamos visiems visuomenės sluoksniams.

Mes pabrėžiame valstybės investicijų į aukštąjį mokslą svarbą ir raginame, kad tai išliktų prioritetas ir dabartinės ekonominės krizės sąlygomis, siekiant skatinti darnų ekonomikos atsigavimą ir vystymąsi.

Mes pritariame strateginiam aukštojo mokslo vaidmeniui siekiant žinių ir jas vystant ir todėl siūlome turimomis žiniomis visuotinai dalintis per daugianacionalinius mokslinius, švietimo projektus ar studentų ir aukštųjų mokyklų darbuotojų mainų programas skatinant inovacijas ir kūrybingumą.

Esame įsitikinę, kad nešališkas studijų ir kvalifikacijų pripažinimas yra svarbiausias veiksnys skatinant mobilumą, todėl pradėsime diskusiją pripažinimo klausimu ir išnagrinėsime įvairias kvalifikacijų pripažinimo sistemas, siekdami ateityje turėti bendrą kvalifikacijų pripažinimo sistemą.

Mes laikomės nuomonės, kad daugiašaliai aukštojo mokslo pokyčiai turi būti daromi remiantis akademinėmis vertybėmis, todėl siūlome subalansuotus dėstytojų, mokslo tyrėjų ir studentų mainus tarp mūsų valstybių bei skatiname nešališką ir produktyvų „protų cirkuliavimą“.

Mes siekiame nustatyti konkrečias bendradarbiavimo veiklas, kurios prisidėtų prie geresnio vieni kitų supratimo ir ilgalaikio bendradarbiavimo organizuojant bendrus seminarus aiškiai apibrėžtomis temomis, kaip, pavyzdžiui, kokybės užtikrinimas.

Kitas Bolonijos politikos forumas bus sušauktas Vienoje 2010 m. kovo 12 d.

Europos aukštojo mokslo erdvės Budapešto–Vienos deklaracija

2010 m. kovo 12 d.

1. Mes, Bolonijos procese dalyvaujančių šalių ministrai, atsakingi už aukštąjį mokslą, 2010 m. kovo 11 ir 12 d. susirinkome Budapešte ir Vienoje atverti Europos aukštojo mokslo erdvę (EAME), kaip buvo numatyta Bolonijos deklaracijoje 1999 m.

2. Sveikiname Kazachiją – tapusią nauja Europos aukštojo mokslo erdvės dalyve pagal mūsų priimtus kriterijus tapti valstybe nare.

3. 1999 m. Bolonijos deklaracijoje buvo numatyta iki 2010 m. sukurti tarptautiniu mastu konkurencingą ir patrauklią Europos aukštojo mokslo erdvę, kurioje aukštosios mokyklos atsidavusio personalo dėka vykdo įvairiopą savo paskirtį žinių visuomenėje ir kurioje studentai, naudodamiesi mobilumo bei sklandaus ir nešališko kvalifikacijų pripažinimo galimybe, gali rinktis geriausias mokymosi būdus.

4. Nuo 1999 m. 47 šalys, pasirašiusios Europos kultūros konvenciją, pritarė šiam sumanymui ir nuo to laiko daug padarė jį įgyvendindamos. Bendradarbiaujant vyriausybėms, aukštosioms mokykloms, studentams, aukštųjų mokyklų darbuotojams, taip pat darbdaviams, kokybės užtikrinimo agentūroms, tarptautinėms organizacijoms ir Europos institucijoms, mes nuosekliai vykdomė reformas siekdami sukurti Europos aukštojo mokslo erdvę, grindžiamą pasitikėjimu, bendradarbiavimu ir pagarba kultūrų, kalbų ir aukštojo mokslo sistemų įvairovei.

5. Bolonijos procesas ir kuriama Europos aukštojo mokslo erdvė, būdama beprecedenčiu regioninio, valstybių sienas peržengiančio aukštojo mokslo sistemų bendradarbiavimo

pavyzdžiu, kelia didelį kitų pasaulio šalių susidomėjimą, todėl Europos aukštasis mokslas darosi labiau pastebimas pasaulio žemėlapyje. Mes džiaugiamės tokiu susidomėjimu ir tikimės stiprinti politinį dialogą ir bendradarbiavimą su partneriais visame pasaulyje.

6. Mes skyrėme daug dėmesio nepriklausomam vertinimui ir partnerių ataskaitoms. Džiaugiamės jų teigimu, kad aukštosios mokyklos, jų darbuotojai ir studentai vis labiau pripažįsta Bolonijos proceso tikslus. Vis dėlto, nors vykdant Bolonijos reformas daug pasiekta ir įgyvendinta, iš ataskaitų aiškėja ir tai, kad EAME veiklos gairės, pavyzdžiui, dėl laipsnių ir studijų programų reformos, kokybės užtikrinimo, pripažinimo, mobilumo ir socialinių aspektų, yra įgyvendinamos skirtingu mastu. Neseniai kai kuriose šalyse vykę protestai, iš dalies nukreipti prieš pokyčius ir priemones, nesusijusias su Bolonijos procesu, priminė mums, kad kai kurie Bolonijos tikslai ir reformos nebuvo deramai vykdomi ir išaiškinti. Mes pripažįstame kritiką, kurią išsako aukštųjų mokyklų darbuotojai ir studentai, ir įsiklausysime į ją. Pažymime, kad, siekiant sukurti mūsų įsivaizduojamą Europos aukštojo mokslo erdvę, būtina europiniu, nacionaliniu ir ypač instituciniu lygiu atsižvelgti į tokią kritiką ir stengtis įtraukti į tolesnį darbą aukštųjų mokyklų darbuotojus ir studentus.

7. Mes, ministrai, įsipareigojame visiškai ir tinkamai įgyvendinti ateinančio dešimtmečio tikslus ir darbotvarkę, dėl kurios sutarta Leveno ir Naujojo Luveno komunikate. Glaudžiai bendradarbiaudami su aukštosiomis mokyklomis, jų darbuotojais, studentais ir kitais partneriais, mes dar labiau pasistengsime užbaigti jau vykdomas reformas, kurių tikslas – suteikti galimybę studentams ir darbuotojams būti mobiliems, gerinti mokymą ir mokymąsi aukštosiose mokyklose, didinti absolventų užimtumą ir visiems suteikti kokybišką aukštąjį išsilavinimą. Nacionaliniu lygiu mes taip pat siekiame geresnio visų partnerių ir apskritai visuomenės bendradarbiavimo ir Bolonijos proceso supratimo.

8. Mes, ministrai, vėl keliame akademinės laisvės, taip pat aukštųjų mokyklų autonomijos ir atskaitomybės, kaip Europos aukštojo mokslo erdvės principų, klausimą ir pabrėžiame aukštųjų mokyklų vaidmenį puoselėjant taiką ir demokratiją visuomenėje ir didinant socialinę sanglaudą.

9. Mes pripažįstame svarbų akademinės bendruomenės – aukštųjų mokyklų vadovų, dėstytojų, tyrėjų, administracinio personalo ir studentų – vaidmenį siekiant, kad Europos aukštojo mokslo erdvė virstų tikrove, kad besimokantieji turėtų galimybę įgyti žinių, įgūdžių ir gebėjimų, būtinų jų, kaip demokratinės visuomenės piliečių, gyvenimui ir karjerai, taip pat asmeniniam tobulėjimui. Mes pripažįstame, kad šiems uždaviniams vykdyti aukštųjų

mokyklų darbuotojams reikia daugiau palaikymo. Mes įsipareigojame siekti efektyviau įtraukti aukštųjų mokyklų darbuotojus ir studentus į EAME įgyvendinimą ir tolesnį vystymą. Visiškai pritariame aukštųjų mokyklų darbuotojų ir studentų dalyvavimui priimančioms sprendimus Europos, nacionaliniu ir instituciniu lygiu.

10. Mes kviečiame visus dalyvius kurti įkvepiančią darbo ir mokymosi aplinką ir įgyvendinti studento vaidmenį pabrėžiantį mokymą, kaip tinkamą ir lankstų visų tipų studijų būdą. To siekiant dėstytojams ir tyrėjams reikės bendradarbiauti tarptautiniuose tinkluose.

11. Mes, ministrai, dar kartą pabrėžiame, kad aukštasis mokslas yra visuomenės atsakomybė. Nepaisydami ekonominio sunkmečio, įsipareigojame užtikrinti, kad aukštosios mokyklos turėtų reikiamus išteklius, kuriais būtų aprūpinamos pagal šalių vyriausybių numatytą ir kontroliuojamą tvarką. Esame įsitikinę, kad aukštasis mokslas yra svarbiausias socialinio bei ekonominio vystymosi ir inovacijų veiksnys nuolat besiplečiančių žinių pasaulyje. Todėl turime skirti daugiau dėmesio socialiniams aspektams siekdami visiems, taip pat ir nepakankamai atstovaujamos grupės, sudaryti vienodas galimybes įgyti kokybišką išsilavinimą.

12. Mes, ministrai, atsakingi už Europos aukštojo mokslo erdvę, prašome Bolonijos tolesnės veiklos grupės pasiūlyti priemones, kurios palengvintų tinkamai ir visiškai įgyvendinti sutartus Bolonijos principus ir veiklas visoje Europos aukštojo mokslo erdvėje, ypač nacionaliniu ir instituciniu lygiu, be kita ko, tobulinant papildomus darbo metodus, tokius kaip grupinis mokymasis, pažintiniai vizitai ir kitos keitimosi informacija priemonės. Nuolat vystydama, didindama ir stiprindama Europos aukštojo mokslo erdvę, o vėliau – ir jos sąveiką su Europos mokslinių tyrimų erdve, Europa bus pajėgi sėkmingai pasitikti kito dešimtmečio iššūkius.

13. Kitam mūsų ministrų susitikimui, skirtam įvertinti pasiektą pažangą ir Leveno bei Naujojo Luveno darbotvarkės vykdymą, vadovaus Rumunija; jis įvyks 2012 m. balandžio 26–27 d. Bukarešte.

Bolonijos politikos forumo 2010 metų pareiškimas

Viena, 2010 m. kovo 12 d.

1. Šiandien oficialiai atveriamą Europos aukštojo mokslo erdvę. Tuo mes pažymime, kad Bolonijos procesas, skirtas Europos aukštojo mokslo erdvei kurti ir toliau vystyti, padėjo naujai apibrėžti Europos aukštąjį mokslą. Šalys, nepriklausančios šiai erdvei, dabar galės veiksmingiau bendradarbiauti su Bolonijos proceso šalimis.

2. Mes, už aukštąjį mokslą atsakingi ministrai ir antrajame Bolonijos politikos forumo dalyvaujančių šalių, institucijų ir organizacijų delegacijų vadovai, diskutuojame apie sisteminius ir institucinius aukštojo mokslo pokyčius kuriant globalią žinių visuomenę.

3. Savo diskusijoje mes sutelkiame dėmesį į tai, kaip aukštojo mokslo sistemos ir institucijos reaguoja į augančius reikalavimus ir įvairiausius lūkesčius, aptariame darbuotojų ir studentų mobilumą, įskaitant „protų cirkuliavimo“ iššūkius ir galimybes, ir pusiausvyrą tarp bendradarbiavimo ir konkurencijos tarptautiniame aukštajame moksle.

4. Siekiant atliepti didžiulius visuomenės reikalavimus, įvairių pasaulio regionų aukštojo mokslo ir mokslinių tyrimų sistemoms reikia labiau bendradarbiauti. Pripažindami aukštųjų mokyklų, turinčių įvairiopą paskirtį, autonomiją, mes tęsime diskusiją ir kursime tokią bendruomenę, iš kurios visi galės pasisemti įkvėpimo ir į kurią visi galės įnešti indėlį.

5. Siekiant palengvinti politines diskusijas ir keitimąsi idėjomis bei patyrimu Europos aukštojo mokslo erdvėje ir tarp šalių, institucijų bei organizacijų, dalyvaujančių antrajame Bolonijos politikos forumo, kiekvienas skirsime po kontaktinį asmenį ir informuosime Bolonijos sekretoriatą iki 2010 m. gegužės 31 d. Šie kontaktiniai asmenys taip pat bus atstovai

ryšiams siekiant geriau keistis informacija ir atlikti bendrą veiklą, taip pat pasirengti kitam Bolonijos politikos forumui ministerijų lygiu.

6. Sveikiname Europos Bolonijos tolesnės veiklos grupės pasiryžimą atlikti Bolonijos proceso ir Europos aukštojo mokslo erdvės vertinimą.

7. Palaikome institucijų ir organizacijų, dalyvaujančių antrajame Bolonijos politikos forume, iniciatyvą skatinti aukštųjų mokyklų, jų darbuotojų, studentų ir kitų suinteresuotųjų grupių diskusiją ir bendradarbiavimą pasaulio mastu. Ypač pabrėžiame būtinumą skatinti pasaulinį studentų dialogą.

8. 2010 metų rugsėjo mėnesį EBPO surengs tarptautinę konferenciją apie krizės poveikį aukštajam mokslui ir vyriausybių, institucijų ir kitų grupių galimybes dirbti siekiant pažangos šiame sektoriuje. 2011 metais padedant Europos Sąjungai bus suorganizuotas kokybės užtikrinimo seminaras.

9. Bendradarbiavimas, kylantis iš vyriausybių, aukštųjų mokyklų, jų darbuotojų, studentų ir kitų suinteresuotųjų grupių partnerystės, yra Europos aukštojo mokslo erdvės pagrindas. Ši partnerystė taip pat turėtų atsispindėti organizuojant kitą Bolonijos politikos forumą ministerijų lygiu 2012 metais.

Žvilgsnis į Europos aukštąjį mokslą 2010 metais: Bolonijos proceso poveikis

Bolonijos proceso dokumentų chronologinė seka

1998	1999	2001	2003	2005	2007	2009
Sorbonos deklaracija	Bolonijos deklaracija	Prahos komunikatas	Berlyno komunikatas	Bergeno komunikatas	Londono komunikatas	Leveno ir Naujojo Luveno komunikatas
Studentų ir dėstytojų mobilumas	Studentų, dėstytojų, mokslininkų ir administracijos darbuotojų mobilumas	Socialiniai mobilumo aspektai	Paskolų ir stipendijų perkeliamumas; mobilumo rodiklių gerinimas	Dėmesys vizoms ir leidimams dirbti	Vizų ir leidimų dirbti, pašalpų sistemų ir pripažinimo sunkumai	Studentų mobilumo rodiklis 2020 m. – 20 proc.
Dviejų pakopų studijų sistema	Aiškūs ir palyginami laipsniai	Nešališkas pripažinimas; pripažįstamų jungtinių laipsnių įdiegimas	Doktorantūra, kaip trečioji studijų pakopa; laipsnių ir dalinių studijų pripažinimas; jungtiniai laipsniai	Patvirtinta EAME kvalifikacijų sistema; pradėtos kurti nacionalinės kvalifikacijų sistemos	Nacionalinės kvalifikacijų sistemos – iki 2010 m.	Nacionalinės kvalifikacijų sistemos – iki 2012 m.
		Socialiniai aspektai	Vienodas studijų prieinamumas	Daugiau dėmesio socialiniams aspektams	Įsipareigojimas parengti nacionalinius veiklos planus, pagrįstus stebėseną	Nacionaliniai socialinių aspektų rodikliai – įvertinti iki 2020 m.

Svarbiausi Bolonijos proceso dokumentai

Priedai

Bolonijos procese dalyvaujančios valstybės

1999

1. Airija*
2. Austrija*
3. Belgija*
4. Bulgarija*
5. Čekija*
6. Danija*
7. Didžioji Britanija*
8. Estija*
9. Graikija*
10. Islandija
11. Ispanija*
12. Italija*
13. Latvija*
14. Lenkija*
15. Lichtenšteinas
16. Lietuva*
17. Liuksemburgas*
18. Malta*

19. Norvegija
20. Olandija*
21. Portugalija*
22. Prancūzija*
23. Rumunija*
24. Slovakija*
25. Slovėnija*
26. Suomija*
27. Švedija*
28. Šveicarija
29. Vengrija*
30. Vokietija*

2001

31. Kipras*
32. Kroatija
33. Turkija
- 2003
34. Albanija
35. Andora

36. Bosnija ir Hercegovina
37. Makedonija
38. Rusija
39. Serbija
40. Vatikanas

2005

41. Armėnija
42. Azerbaidžianas
43. Gruzija
44. Moldavija
45. Ukraina

2007

46. Juodkalnija
- 2010
47. Kazachija

* Europos Sąjungos šalys

Dokumentuose vartojamos sąvokos

Akademinis pripažinimas (angl. *academic recognition*)

Oficialus kompetentingos institucijos suteikiamas užsienyje įgytos kvalifikacijos pripažinimas.

Aukštojo mokslo kvalifikacija (angl. *higher education qualification*)

Kompetentingos institucijos suteiktas ar išduotas bet kuris laipsnis, diplomas ar kitas pažymėjimas, liudijantis aukštojo mokslo studijų programos baigimą.

Didžioji universitetų chartija (lot. *Magna Charta Universitatum*)

Europos universitetai vadovaujasi Didžiąja universitetų chartija, paskelbta 1988 metais Bolonijoje. Didžiojoje universitetų chartijoje deklaruojamas senųjų universitetinių vertybių ir tradicijų puoselėjimas, nuolatinis aukštojo mokslo sistemos ir mokslinių tyrimų pritaikymas prie kintančių visuomenės poreikių ir mokslo žinių pažangos, institucinio savarankiškumo ir akademinės laisvės išlaikymas, mokslinių tyrinėjimų ir studijų laisvės užtikrinimas ir puoselėjimas:

„Universitetas yra labai svarbi autonominė visuomenės institucija, kurios savitumą lemia šalies geografinės sąlygos ir kultūrinis palikimas: jo atliekamas kuriamasis mokymo ir tiriamasis darbas skirtas visuomenės poreikiams tenkinti. Jis turi būti moralės ir intelekto atžvilgiu nepriklausomas nuo bet kokios politinės valdžios ar ekonominės galios. Kad mokymas universitetuose neatsiliktų nuo kintančių reikalavimų, visuomenės poreikių ir mokslo pažangos, mokomasis darbas turi būti neatsiejamas nuo mokslo tiriamojo darbo. Mokslinio tyrinėjimo ir mokymo laisvė yra pagrindinis universitetinio gyvenimo principas;

vyriausybės ir universitetai kiek galėdami turi užtikrinti, kad šio pagrindinio reikalavimo būtų paisoma.“

Daugiau informacijos: <http://www.magna-charta.org>

Europos aukštojo mokslo erdvė, EAME

(angl. *European Higher Education Area, EHEA*)

Šalių bendradarbiavimas aukštojo mokslo srityje siekiant susieti nacionalines aukštojo mokslo sistemas į bendrą Europos aukštojo mokslo erdvę, kurioje studentai ir aukštųjų mokyklų darbuotojai turėtų galimybę laisvai judėti, o jų įgytos kvalifikacijos būtų lengvai pripažįstamos. Trijų studijų pakopų ir bendra kvalifikacijų sistema, europinės kokybės užtikrinimo nuostatos ir gairės bei laipsnių ir dalinių studijų pripažinimas yra pagrindiniai EAME bruožai. Šiuo metu net 47 šalys siekia nacionalinėse aukštojo mokslo sistemose įgyvendinti Bolonijos proceso tikslus.

Daugiau informacijos: www.ehea.org

Europos aukštojo mokslo erdvės kvalifikacijų sistema

(angl. *Qualifications Framework for the European Higher Education Area*)

Europos aukštojo mokslo erdvės kvalifikacijų sistemą sudaro studijų pakopų aprašai. Kiekviename apraše nurodoma, kokie pasiekimai ir gebėjimai siejami su kvalifikacijomis, įgyjamomis toje studijų pakopoje:

- 1) aukštojo mokslo trumpųjų studijų (priklausančių pirmajai pakopai arba su ja susijusių) apraše nurodomi Europos kvalifikacijų sistemos (EKS) 5 lygmens mokymosi pasiekimai;
- 2) pirmosios pakopos apraše – EKS 6 lygmens mokymosi pasiekimai;
- 3) antrosios pakopos apraše – EKS 7 lygmens mokymosi pasiekimai;
- 4) trečiosios pakopos apraše – EKS 8 lygmens mokymosi pasiekimai.

Daugiau informacijos:

<http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/qr/qr.asp>

Europos kreditų perkėlimo ir kaupimo sistema, EKPS

(angl. *European Credit Transfer and Accumulation System, ECTS*)

EKPS – studento darbo laiko, reikalingo pasiekti programos tikslus, apibrėžtus studijų rezultatais ir gebėjimais, vertinimo sistema. Pagrindinis EKPS tikslas yra garantuoti studijų

užsienyje akademinį pripažinimą. Ši sistema padeda gerinti aukštojo mokslo institucijų bendradarbiavimą, teikiant standartizuotą ir visiems suprantamą informaciją apie studijų programas užsienyje, ir nustato bendrus akademinų rezultatų pripažinimo principus. EKPS grindžiama susitarimu, kad 60 kreditų atspindi studento vienerių mokslo metų studijų darbo krūvį, kuris apima laiką, praleistą paskaitose, seminaruose, atliekant praktinius darbus, dirbant individualiai ir t. t. Studijų rezultatas yra gebėjimų rinkinys, rodantis, ką studentas žino, supranta ar geba atlikti pasibaigus mokymo procesui. Kreditus pagal EKPS sistemą galima gauti tik atlikus tai, ko reikalauja studijų programa, ir gavus atitinkamą studijų rezultatų įvertinimą.

Daugiau informacijos: http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc48_en.htm

Europos mokslinių tyrimų erdvė, EMTE

(angl. *European Research Area, ERA*)

2000 m. sausio mėn. Europos Komisija, siekdama padėti veiksmingiau bendrauti su institucijomis, dirbančiomis mokslinių tyrimų srityje, ir pagerinti jų veiklos koordinavimą visoje Europoje, paskelbė komunikatą „Europos mokslinių tyrimų erdvės link“. Šiuo dokumentu siūloma be papildomos biurokratijos ir kitų didelių išlaidų pagerinti mokslinių tyrimų koordinavimą Europos Sąjungos šalyse ir šalyse kandidatėse. Jame išdėstyti siektini konkretūs tikslai: geresnis mokslinių išteklių ir galimybių Europos mastu panaudojimas, dinamiškesnis privatus investavimas į mokslinius tyrimus ir taikomąją veiklą, didesnis tyrėjų mobilumas, taip pat kūrimas sąlygų, padedančių paversti mokslinių tyrimų erdvę „bendrų vertybių puoselėjimo vieta“.

Daugiau informacijos: http://ec.europa.eu/research/era/index_en.htm

Jungtinė studijų programa (angl. *joint study programme*)

Studijų programa, parengta ir (arba) vykdoma kartu dviejų ar daugiau aukštojo mokslo institucijų.

Jungtiniai laipsniai (angl. *joint-degrees*)

Jungtinis laipsnis suprantamas kaip aukštojo mokslo kvalifikacija, kurią, baigus jungtinę studijų programą, kartu suteikia dvi ar daugiau aukštojo mokslo institucijų. Suteikiant jungtinį laipsnį gali būti išduodamas:

- 1) jungtinis diplomas kartu su nacionaliniais jungtinės studijų programos baigimą liudijančiais vienos ar daugiau aukštojo mokslo institucijų diplomais;
- 2) tik jungtinis aukštojo mokslo institucijų, vykdžiusių jungtinę studijų programą, diplomas (nacionaliniai diplomai neišduodami);
- 3) vienas ar daugiau nacionalinių diplomų – vieninteliai jungtinį laipsnį liudijantys dokumentai.

Kokybės užtikrinimas (angl. *quality assurance*)

Svarbiausias Bolonijos proceso tikslas yra užtikrinti ir palaikyti Europos aukštojo mokslo kokybės standartus. Siekiant įvertinti tyrimų ir dėstymo kokybę, būtina sukurti lyginimo kriterijus ir metodus. 1998 m. Europos Komisija rekomendavo stiprinti bendradarbiavimą kokybės užtikrinimo srityje, o 1999 m. jau buvo įsteigta Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo asociacija (*ENQA*). Ši institucija skleidžia informaciją apie turimą patirtį, naujausias diskusijas ir studijų, dėstymo ir tyrimų kokybės vertinimo būdus. Kokybės užtikrinimas apima:

- 1) kokybės tikrinimą (angl. *quality control*) – vidinį institucijos ar programos kokybės patikrinimą nustatytais būdais ir priemonėmis;
- 2) kokybės priežiūrą (angl. *quality culture*) – institucijų vadybos sistemose taikomus kokybės priežiūros modelius;
- 3) analizę (angl. *evaluation*) – sistemiską ir kritišką nagrinėjimą, kuris yra pagrindas priimti sprendimą ar rekomendacijas dėl aukštosios mokyklos darbo ar studijų programos kokybės;
- 4) vertinimą (angl. *assessment*) – sisteminę informacijos kaupimo, lyginimo ir panaudojimo procesą, leidžiantį parengti išvadą dėl aukštosios mokyklos darbo ar studijų programos efektyvumo. Vertinimas yra būtinas prieš priimant oficialų sprendimą dėl akreditavimo.

Vertinimas gali būti vidinis arba išorinis. Vidinis vertinimas – tai sisteminis administracinių duomenų kaupimas, studentų ir absolventų apklausa ir pokalbiai su jais.

Išorinio vertinimo metu ekspertų grupė aplanko studijų vietą ir atlieka studijų ir dėstymo stebėseną. Įvertinus, ar veiksmingai taikomos kokybės užtikrinimo priemonės, pateikiama galutinė ataskaita.

Gali būti atliekamas ne tik akademinų studijų ir dėstymo, bet ir įvairių lygių vidinis ar išorinis mokslinių tyrimų vertinimas.

Daugiau informacijos: www.enqa.net

Lisabonos pripažinimo konvencija

(angl. *Lisbon Recognition Convention*)

1997 m. 28 Europos šalys pasirašė Europos Tarybos ir UNESCO konvenciją dėl aukštojo mokslo kvalifikacijų pripažinimo Europos regiono valstybėse (*Council of Europe/UNESCO Convention on the Recognition of the Qualifications Concerning Higher Education in the European Region*), kuri kitaip dar vadinama Lisabonos pripažinimo konvencija. Joje išdėstyti pagrindiniai Europos regiono aukštojo mokslo kvalifikacijų vertinimo ir pripažinimo sistemos principai ir numatytos šios sistemos veikimą laiduojančios priemonės.

Pagrindinis Lisabonos pripažinimo konvencijos principas – pripažinti su aukštesniu mokslu susijusias kvalifikacijas, suteiktas kitoje šalyje, jei negalima nurodyti esminių skirtumų tarp kvalifikacijos, kurios pripažinimo siekiama, ir atitinkamos kvalifikacijos, suteikiamos šalyje, kurioje siekiama pripažinimo, – yra kvalifikacijų vertinimo ir pripažinimo pagrindas Europoje.

Daugiau informacijos: <http://www.skvc.lt/content.asp?id=61>;

http://www.coe.int/t/dg4/highereducation/recognition/lrc_EN.asp

Mokymosi visą gyvenimą Europos kvalifikacijų sistema, EKS

(angl. *European Qualifications Framework for Lifelong Learning, EQF*)

EKS – priemonė šalių kvalifikacijų sistemoms palyginti, padedanti geriau suprasti įvairiose Europos šalyse įgytas kvalifikacijas. Pagrindiniai jos tikslai yra du: skatinti asmenų mobilumą tarp šalių ir lengvinti mokymąsi visą gyvenimą. Ši sistema oficialiai įdiegta 2008 m. Siekiama, kad šalys susietų nacionalines kvalifikacijų sistemas su EKS ir užtikrintų, kad kvalifikacijos pažymėjimuose būtų nurodomas atitinkamas EKS kvalifikacijos lygmuo. Visą EKS kvalifikacijų spektrą sudaro aštuoni lygmenys, pradedant pirmuoju, atitinkančiu mokyklos baigimo atestata, ir baigiant aštuntuoju, atitinkančiu daktaro laipsnį. Kadangi Europos švietimo sistemos labai skirtingos, įvairiose šalyse suteikiamos kvalifikacijos lyginamos pabrėžiant mokymosi rezultatus (žinios, gebėjimai, įgūdžiai), o ne įdėtas pastangas (mokymosi trukmė).

Daugiau informacijos:

http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/eqf/broch_lt.pdf;

http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc44_en.htm

Mokymosi visą gyvenimą programa

(angl. *Lifelong Learning Programme*)

Europos Komisijos patvirtinta 2007–2013 metams programa, kurios tikslas – remti mokymąsi nuo vaikystės iki senatvės. Programa siekiama skatinti Europos Sąjungos švietimo sistemas keistis patirtimi, bendradarbiauti ir plėtoti mobilumą, kad jos taptų pasauliniu mokymo(si) kokybės pavyzdžiu. Mokymosi visą gyvenimą programa apima keturias sektorines, Skersinę (angl. *transversal*) ir *Jean Monnet* programas. Sektorinės programos yra šios:

- 1) *Comenius* – mokyklinis ugdymas;
- 2) *Erasmus* – aukštasis mokslas;
- 3) *Leonardo da Vinci* – profesinis mokymas;
- 4) *Grundtvig* – suaugusiųjų švietimas.

Daugiau informacijos:

http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/doc78_en.htm

Nacionalinė kvalifikacijų sistema, NKS

(angl. *National Qualifications Framework, NQF*)

Nacionalinė kvalifikacijų sistema apima šalies ūkio kvalifikacijų visumą, kuriamą ir palaikomą kvalifikacijų projektavimo (profesinės veiklos tyrimų, nacionalinių profesinių standartų kūrimo), įgijimo (formaliojo, neformaliojo ir savaiminio mokymosi būdu), vertinimo ir pripažinimo, taip pat valdymo ir kokybės užtikrinimo procesais ir priemonėmis.

Profesinis pripažinimas (angl. *professional recognition*)

Užsienyje įgytos kvalifikacijos pripažinimas, kai asmuo siekia imtis tam tikros profesinės veiklos. Atliekant profesinį kvalifikacijos pripažinimą svarbu nustatyti, ar asmens žinios, profesiniai gebėjimai ir įgūdžiai pakankami imtis atitinkamos profesinės veiklos priimančiojoje šalyje. Šalių profesinio kvalifikacijų pripažinimo sistemos yra įvairios, neretai jos susijusios su tarptautinėmis (pavyzdžiui., tarptautinių profesinių asociacijų) ar regioninėmis (pavyzdžiui, Europos Sąjungos) sistemomis. Skiriami du profesinio pripažinimo tipai: kai veikla, kurios siekiama, yra *reglamentuojama*, t. y. prieš pradėdant dirbti reikia gauti leidimą, licenciją, atestaciją ar panašiai, ir *nereglamentuojama*, t. y. kai sprendimą dėl įdarbinimo priima darbdavys.

Socialinis aspektas (angl. *social dimension*)

Bolonijos proceso tikslas visiems studentams užtikrinti pakankamas gyvenimo ir mokymosi sąlygas, kad jie be kliūčių, susijusių su socialine ar ekonomine jų padėtimi, galėtų baigti studijas.

Tarptautinis aukštasis mokslas (angl. *transnational higher education*)

Aukštojo mokslo programa, studijų programos kursas ar švietimo paslaugos (tarp jų ir nuotolinis švietimas), kurios vyksta arba kuriomis asmuo naudojasi ne toje šalyje, kurioje yra išduodanti diplomą institucija. Šios programos gali priklausyti kitos valstybės švietimo sistemai, o ne tos valstybės, kurioje jos vykdomos, arba gali būti vykdomos nepriklausant jokiai nacionalinei švietimo sistemai.

Dokumentuose vartojamos santrumpos

BUSINESSEUROPE – Europos pramonės konfederacija

<http://www.business europe.eu>

EMME – Europos aukštojo mokslo erdvė (*European Higher Education Area, EHEA*)

www.ehea.org

EMMEKS – Europos aukštojo mokslo erdvės kvalifikacijų sistema (*Qualifications Framework for the European Higher Education Area, FQ=EHEA*).

<http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/ qf/ qf.asp>

EBPO – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (*Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD*)

www.oecd.org

EKPS – Europos kreditų perkėlimo ir kaupimo sistema (*The European Credit Transfer System, ECTS*)

http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc48_en.htm

EMTE – Europos mokslinių tyrimų erdvė (*European Research Area, ERA*)

http://ec.europa.eu/research/era/index_en.htm

ENG – Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo nuostatos ir gairės (*European Standards and Guidelines for Quality Assurance, ESG*)

ENQA – Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo asociacija (*The European Association for Quality Assurance in Higher Education*)

www.enqa.eu

EQAR – Europos aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo agentūrų registras (*European Quality Register Assurance*)

www.eqar.eu

ESS – Europos studentų sąjunga (*European Student Union, ESU*)

www.esib.org

EUA – Europos universitetų asociacija (*European University Association*)

<http://www.eua.be>

EURASHE – Europos aukštojo mokslo institucijų asociacija (*European Association of Institutions in Higher Education*)

www.eurashe.be

EURYDICE – Europos švietimo informacijos tinklas (*The Information Network on Education in Europe*)

www.eurydice.org

EUROSTAT – Europos Bendrijos statistikos tarnyba (*Statistical Office of the European Communities*)

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>

E4 – ENQA, ESU, EUA, EURASHE

UNESCO – Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (*United Nations Educational Scientific and Cultural Organization*)

www.unesco.org

UNESCO-CEPES – Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos Europos aukštojo mokslo centras (*European Centre for Higher Education*)

www.cepes.ro

The Bologna Process 2020 –The European Higher Education Area in the new decade

Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009

We, the Ministers responsible for higher education in the 46 countries of the Bologna Process convened in Leuven/Louvain-la-Neuve, Belgium, on April 28 and 29, 2009 to take stock of the achievements of the Bologna Process and to establish the priorities for the European Higher Education Area (EHEA) for the next decade.

Preamble

1. In the decade up to 2020 European higher education has a vital contribution to make in realising a Europe of knowledge that is highly creative and innovative. Faced with the challenge of an ageing population Europe can only succeed in this endeavour if it maximises the talents and capacities of all its citizens and fully engages in lifelong learning as well as in widening participation in higher education.

2. European higher education also faces the major challenge and the ensuing opportunities of globalisation and accelerated technological developments with new providers, new learners and new types of learning. Student-centred learning and mobility will help students develop the competences they need in a changing labour market and will empower them to become active and responsible citizens.

3. Our societies currently face the consequences of a global financial and economic crisis. In order to bring about sustainable economic recovery and development, a dynamic and flexible European higher education will strive for innovation on the basis of the integration between education and research at all levels. We recognise that higher education

has a key role to play if we are to successfully meet the challenges we face and if we are to promote the cultural and social development of our societies. Therefore, we consider public investment in higher education of utmost priority.

4. We pledge our full commitment to the goals of the European Higher Education Area, which is an area where higher education is a public responsibility, and where all higher education institutions are responsive to the wider needs of society through the diversity of their missions. The aim is to ensure that higher education institutions have the necessary resources to continue to fulfil their full range of purposes such as preparing students for life as active citizens in a democratic society; preparing students for their future careers and enabling their personal development; creating and maintaining a broad, advanced knowledge base and stimulating research and innovation. The necessary ongoing reform of higher education systems and policies will continue to be firmly embedded in the European values of institutional autonomy, academic freedom and social equity and will require full participation of students and staff.

I. Achievements and consolidation

5. Over the past decade we have developed the European Higher Education Area ensuring that it remains firmly rooted in Europe's intellectual, scientific and cultural heritage and ambitions; characterised by permanent cooperation between governments, higher education institutions, students, staff, employers and other stakeholders. The contribution from European institutions and organisations to the reform process has also been a significant one.

6. The Bologna Process is leading to greater compatibility and comparability of the systems of higher education and is making it easier for learners to be mobile and for institutions to attract students and scholars from other continents. Higher education is being modernized with the adoption of a three-cycle structure including, within national contexts, the possibility of intermediate qualifications linked to the first cycle and with the adoption of the European Standards and Guidelines for quality assurance. We have also seen the creation of a European register for quality assurance agencies and the establishment of national qualifications frameworks linked to the overarching European

Higher Education Area framework, based on learning outcomes and workload. Moreover, the Bologna Process has promoted the Diploma Supplement and the European Credit Transfer and Accumulation System to further increase transparency and recognition.

7. The objectives set out by the Bologna Declaration and the policies developed in the subsequent years are still valid today. Since not all the objectives have been completely achieved, the full and proper implementation of these objectives at European, national and institutional level will require increased momentum and commitment beyond 2010.

II. Learning for the future: higher education priorities for the decade to come

8. Striving for excellence in all aspects of higher education, we address the challenges of the new era. This requires a constant focus on quality. Moreover, upholding the highly valued diversity of our education systems, public policies will fully recognise the value of various missions of higher education, ranging from teaching and research to community service and engagement in social cohesion and cultural development. All students and staff of higher education institutions should be equipped to respond to the changing demands of the fast evolving society.

- ***Social dimension: equitable access and completion***

9. The student body within higher education should reflect the diversity of Europe's populations. We therefore emphasize the social characteristics of higher education and aim to provide equal opportunities to quality education. Access into higher education should be widened by fostering the potential of students from underrepresented groups and by providing adequate conditions for the completion of their studies. This involves improving the learning environment, removing all barriers to study, and creating the appropriate economic conditions for students to be able to benefit from the study opportunities at all levels. Each participating country will set measurable targets for widening overall participation and increasing participation of underrepresented groups in higher education, to be reached by the end of the next decade. Efforts to achieve equity in higher education should be complemented by actions in other parts of the educational system.

- ***Lifelong learning***

10. Widening participation shall also be achieved through lifelong learning as an integral part of our education systems. Lifelong learning is subject to the principle of public responsibility. The accessibility, quality of provision and transparency of information shall be assured. Lifelong learning involves obtaining qualifications, extending knowledge and understanding, gaining new skills and competences or enriching personal growth. Lifelong learning implies that qualifications may be obtained through flexible learning paths, including part-time studies, as well as work-based routes.

11. The implementation of lifelong learning policies requires strong partnerships between public authorities, higher education institutions, students, employers and employees. The European Universities' Charter on Lifelong Learning developed by the European University Association provides a useful input for defining such partnerships. Successful policies for lifelong learning will include basic principles and procedures for recognition of prior learning on the basis of learning outcomes regardless of whether the knowledge, skills and competences were acquired through formal, non-formal, or informal learning paths. Lifelong learning will be supported by adequate organisational structures and funding. Lifelong learning encouraged by national policies should inform the practice of higher education institutions.

12. The development of national qualifications frameworks is an important step towards the implementation of lifelong learning. We aim at having them implemented and prepared for self-certification against the overarching Qualifications Framework for the European Higher Education Area by 2012. This will require continued coordination at the level of the EHEA and with the European Qualifications Framework for Lifelong Learning. Within national contexts, intermediate qualifications within the first cycle can be a means of widening access to higher education.

- ***Employability***

13. With labour markets increasingly relying on higher skill levels and transversal competences, higher education should equip students with the advanced knowledge, skills and competences they need throughout their professional lives. Employability empowers the individual to fully seize the opportunities in changing labour markets. We aim at raising initial qualifications as well as maintaining and renewing a skilled workforce through close cooperation between governments, higher education

institutions, social partners and students. This will allow institutions to be more responsive to employers needs and employers to better understand the educational perspective. Higher education institutions, together with governments, government agencies and employers, shall improve the provision, accessibility and quality of their careers and employment related guidance services to students and alumni. We encourage work placements embedded in study programmes as well as on-the-job learning.

- ***Student-centred learning and the teaching mission of higher education***

14. We reassert the importance of the teaching mission of higher education institutions and the necessity for ongoing curricular reform geared toward the development of learning outcomes. Student-centred learning requires empowering individual learners, new approaches to teaching and learning, effective support and guidance structures and a curriculum focused more clearly on the learner in all three cycles. Curricular reform will thus be an ongoing process leading to high quality, flexible and more individually tailored education paths. Academics, in close co-operation with student and employer representatives, will continue to develop learning outcomes and international reference points for a growing number of subject areas. We ask the higher education institutions to pay particular attention to improving the teaching quality of their study programmes at all levels. This should be a priority in the further implementation of the European Standards and Guidelines for quality assurance.

- ***Education, research and innovation***

15. Higher education should be based at all levels on state of the art research and development thus fostering innovation and creativity in society. We recognise the potential of higher education programmes, including those based on applied science, to foster innovation. Consequently, the number of people with research competences should increase. Doctoral programmes should provide high quality disciplinary research and increasingly be complemented by inter-disciplinary and inter-sectoral programmes. Moreover, public authorities and institutions of higher education will make the career development of early stage researchers more attractive.

- ***International openness***

16. We call upon European higher education institutions to further internationalise their activities and to engage in global collaboration for sustainable development.

The attractiveness and openness of European higher education will be highlighted by joint European actions. Competition on a global scale will be complemented by enhanced policy dialogue and cooperation based on partnership with other regions of the world, in particular through the organisation of Bologna Policy Fora, involving a variety of stakeholders.

17. Transnational education should be governed by the European Standards and Guidelines for quality assurance as applicable within the European Higher Education Area and be in line with the UNESCO/OECD Guidelines for Quality Provision in Cross-Border Higher Education.

- **Mobility**

18. We believe that mobility of students, early stage researchers and staff enhances the quality of programmes and excellence in research; it strengthens the academic and cultural internationalization of European higher education. Mobility is important for personal development and employability, it fosters respect for diversity and a capacity to deal with other cultures. It encourages linguistic pluralism, thus underpinning the multilingual tradition of the European Higher Education Area and it increases cooperation and competition between higher education institutions. Therefore, mobility shall be the hallmark of the European Higher Education Area. We call upon each country to increase mobility, to ensure its high quality and to diversify its types and scope. In 2020, at least 20% of those graduating in the European Higher Education Area should have had a study or training period abroad.

19. Within each of the three cycles, opportunities for mobility shall be created in the structure of degree programmes. Joint degrees and programmes as well as mobility windows shall become more common practice. Moreover, mobility policies shall be based on a range of practical measures pertaining to the funding of mobility, recognition, available infrastructure, visa and work permit regulations. Flexible study paths and active information policies, full recognition of study achievements, study support and the full portability of grants and loans are necessary requirements. Mobility should also lead to a more balanced flow of incoming and outgoing students across the European Higher Education Area and we aim for an improved participation rate from diverse student groups.

20. Attractive working conditions and career paths as well as open international recruitment are necessary to attract highly qualified teachers and researchers to

higher education institutions. Considering that teachers are key players, career structures should be adapted to facilitate mobility of teachers, early stage researchers and other staff; framework conditions will be established to ensure appropriate access to social security and to facilitate the portability of pensions and supplementary pension rights for mobile staff, making the best use of existing legal frameworks.

- **Data collection**

21. Improved and enhanced data collection will help monitor progress made in the attainment of the objectives set out in the social dimension, employability and mobility agendas, as well as in other policy areas, and will serve as a basis for both stocktaking and benchmarking.

- **Multidimensional transparency tools**

22. We note that there are several current initiatives designed to develop mechanisms for providing more detailed information about higher education institutions across the EHEA to make their diversity more transparent. We believe that any such mechanisms, including those helping higher education systems and institutions to identify and compare their respective strengths, should be developed in close consultation with the key stakeholders. These transparency tools need to relate closely to the principles of the Bologna Process, in particular quality assurance and recognition, which will remain our priority, and should be based on comparable data and adequate indicators to describe the diverse profiles of higher education institutions and their programmes.

- **Funding**

23. Higher education institutions have gained greater autonomy along with rapidly growing expectations to be responsive to societal needs and to be accountable. Within a framework of public responsibility we confirm that public funding remains the main priority to guarantee equitable access and further sustainable development of autonomous higher education institutions. Greater attention should be paid to seeking new and diversified funding sources and methods.

III. The organisational structure and follow-up

24. The present organisational structure of the Bologna Process, characterised by the cooperation between governments, the academic community with its representative organisations, and other stakeholders, is endorsed as being fit for purpose. In the future, the Bologna Process will be co-chaired by the country holding the EU presidency and a non-EU country.

25. In order to interact with other policy areas, the BFUG will liaise with experts and policy makers from other fields, such as research, immigration, social security and employment.

26. We entrust the Bologna Follow-up Group to prepare a work plan up to 2012 to take forward the priorities identified in this Communiqué and the recommendations of the reports submitted to this Ministerial conference, allowing the future integration of the outcome of the independent assessment of the Bologna Process.

In particular the BFUG is asked:

- To define the indicators used for measuring and monitoring mobility and the social dimension in conjunction with the data collection;
- To consider how balanced mobility could be achieved within the EHEA;
- To monitor the development of the transparency mechanisms and to report back to the 2012 ministerial conference;
- To set up a network, making optimal use of existing structures, for better information on and promotion of the Bologna Process outside the EHEA;
- To follow-up on the recommendations of analysis of the national action plans on recognition.

27. Reporting on the progress of the implementation of the Bologna Process will be carried out in a coordinated way.

- Stocktaking will further refine its evidence-based methodology.
- Eurostat together with Eurostudent and in cooperation with Eurydice will be asked to contribute through relevant data collection.
- The work of reporting will be overseen by the Bologna Follow-up Group and will lead to an overall report integrating the aforementioned sources for the 2012 ministerial conference.

28. We ask the E4 group (ENQA-EUA-EURASHE-ESU) to continue its cooperation in further developing the European dimension of quality assurance and in particular to ensure that the European Quality Assurance Register is evaluated externally, taking into account the views of the stakeholders.

29. We will meet again at the Bologna anniversary conference jointly hosted by Austria and Hungary in Budapest and Vienna on 11-12 March 2010. The next regular ministerial conference will be hosted by Romania in Bucharest on 27-28 April 2012. The following ministerial conferences will be held in 2015, 2018 and 2020.

Statement by the Bologna Policy Forum 2009

Meeting, for the first time, at this Bologna Policy Forum held in Louvain-la-Neuve on April 29, 2009, we, the Ministers for Higher Education, heads of delegation from the 46 European countries participating in the Bologna Process and from Australia, Brazil, Canada, P.R. China, Egypt, Ethiopia, Israel, Japan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Mexico, Morocco, New Zealand, Tunisia, USA, along with the International Association of Universities and other international organizations and NGOs, have taken part in a constructive debate on world wide cooperation and partnership in higher education with a view to developing partnership between the 46 Bologna countries and countries from across the world.

We note, with satisfaction, that this Policy Forum has fostered mutual understanding and learning in the field of higher education, and has laid the ground for sustainable cooperation in the future.

We also note that there are shared values and principles underpinning higher education and a common understanding that it is fundamental to achieving human, social and economic development.

We consider that higher education constitutes an exceptionally rich and diverse cultural and scientific asset for both individuals and society.

We emphasize the key role that higher education plays in the development of our societies based on lifelong learning for all and equitable access at all levels of society to learning opportunities.

We underline the importance of public investment in higher education, and urge that this should remain a priority despite the current economic crisis, in order to support sustainable economic recovery and development.

We support the strategic role of higher education in the pursuit and advancement of knowledge and therefore advocate global sharing of knowledge through multi-national research and education projects and exchange programs for students and staff, in order to stimulate innovation and creativity.

We are convinced that fair recognition of studies and qualifications is a key element for promoting mobility and we will therefore establish dialogue on recognition policies and explore the implications of the various qualifications frameworks in order to further mutual recognition of qualifications.

We hold that transnational exchanges in higher education should be governed on the basis of academic values and we advocate a balanced exchange of teachers, researchers and students between our countries and promote fair and fruitful “brain circulation”.

We seek to establish concrete cooperation activities which should contribute to better understanding and long-term collaboration by organizing joint seminars on specific topics, like on quality assurance for example.

The next Bologna Policy Forum will be convened in Vienna on 12 March 2010.

Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area

March 12, 2010

1. We, the Ministers responsible for higher education in the countries participating in the Bologna Process, met in Budapest and Vienna on March **11 and 12, 2010 to launch the European Higher Education Area (EHEA)**, as envisaged in the Bologna Declaration of 1999.

2. Based on our agreed criteria for country membership, we welcome Kazakhstan as new participating country of the European Higher Education Area.

3. The Bologna Declaration in 1999 set out a vision for 2010 of an internationally competitive and attractive European Higher Education Area where higher education institutions, supported by strongly committed staff, can fulfil their diverse missions in the knowledge society; and where students benefiting from mobility with smooth and fair recognition of their qualifications, can find the best suited educational pathways.

4. Since 1999, 47 parties to the European Cultural Convention, have signed up to this vision and have made significant progress towards achieving it. In a unique partnership between public authorities, higher education institutions, students and staff, together with employers, quality assurance agencies, international organisations and European institutions, we have engaged in a series of reforms to build a European Higher Education Area based on trust, cooperation and respect for the diversity of cultures, languages, and higher education systems.

5. The Bologna Process and the resulting European Higher Education Area, being unprecedented examples of regional, cross-border cooperation in higher education, have raised considerable interest in other parts of the world and made European higher education more visible on the global map. We welcome this interest and look forward to intensifying our policy dialogue and cooperation with partners across the world.

6. We have taken note of the independent assessment and the stakeholders' reports. We welcome their affirmation that institutions of higher education, staff and students increasingly identify with the goals of the Bologna Process. While much has been achieved in implementing the Bologna reforms, the reports also illustrate that EHEA action lines such as degree and curriculum reform, quality assurance, recognition, mobility and the social dimension are implemented to varying degrees. Recent protests in some countries, partly directed against developments and measures not related to the Bologna Process, have reminded us that some of the Bologna aims and reforms have not been properly implemented and explained. We acknowledge and will listen to the critical voices raised among staff and students. We note that adjustments and further work, involving staff and students, are necessary at European, national, and especially institutional levels to achieve the European Higher Education Area as we envisage it.

7. We, the Ministers, are committed to the full and proper implementation of the agreed objectives and the agenda for the next decade set by the Leuven/Louvain-la-Neuve Communiqué. In close cooperation with higher education institutions, staff, students and other stakeholders, we will step up our efforts to accomplish the reforms already underway to enable students and staff to be mobile, to improve teaching and learning in higher education institutions, to enhance graduate employability, and to provide quality higher education for all. At national level, we also strive to improve communication on and understanding of the Bologna Process among all stakeholders and society as a whole.

8. We, the Ministers, recommit to academic freedom as well as autonomy and accountability of higher education institutions as principles of the European Higher Education Area and underline the role the higher education institutions play in fostering peaceful democratic societies and strengthening social cohesion.

9. We acknowledge the key role of the academic community – institutional leaders, teachers, researchers, administrative staff and students – in making the European Higher Education Area a reality, providing the learners with the opportunity to acquire knowledge, skills and competences furthering their careers and lives as democratic citizens as well as their personal development. We recognise that a more supportive environment for the staff to fulfil their tasks, is needed. We commit ourselves to working towards a more effective inclusion of higher education staff and students in the implementation and further development of the EHEA. We fully support staff and student participation in decision-making structures at European, national and institutional levels.

10. We call upon all actors involved to facilitate an inspiring working and learning environment and to foster student-centred learning as a way of empowering the learner in all forms of education, providing the best solution for sustainable and flexible learning paths. This also requires the cooperation of teachers and researchers in international networks.

11. We, the Ministers, reaffirm that higher education is a public responsibility. We commit ourselves, notwithstanding these difficult economic times, to ensuring that higher education institutions have the necessary resources within a framework established and overseen by public authorities. We are convinced that higher education is a major driver for social and economic development and for innovation in an increasingly knowledge-driven world. We shall therefore increase our efforts on the social dimension in order to provide equal opportunities to quality education, paying particular attention to under-represented groups.

12. We, the Ministers responsible for the European Higher Education Area, ask the Bologna Follow-up Group to propose measures to facilitate the proper and full implementation of the agreed Bologna principles and action lines across the European Higher Education Area, especially at the national and institutional levels, among others by developing additional working methods, such as peer learning, study visits and other information sharing activities. By continuously developing, enhancing and strengthening the European Higher Education Area and taking further the synergies with the European Research Area, Europe will be able to successfully face the challenges of the next decade.

13. Our next Ministerial Meeting to take stock of progress and to drive the Leuven/Louvain-la-Neuve agenda forward, will be hosted by Romania in Bucharest on 26-27 April 2012.

Bologna Policy Forum Statement

Vienna, March 12, 2010

1. Today, the European Higher Education Area has officially been launched. In this context, we note that the Bologna Process of creating and further developing this European Higher Education Area has helped redefine higher education in Europe. Countries outside the area will now be able to more effectively foster increased cooperation with Bologna countries.

2. We, the Ministers of Higher Education and heads of delegation of the countries, institutions and organisations participating in the Second Bologna Policy Forum, held a dialogue on systemic and institutional changes in higher education in the developing global knowledge society.

3. We focussed our debate on how higher education systems and institutions respond to growing demands and multiple expectations, discussed mobility of staff and students, including the challenges and opportunities of "brain circulation", and the balance between cooperation and competition in international higher education.

4. To address the great societal challenges, we need more cooperation among the higher education and research systems of the different world regions. While respecting the autonomy of higher education institutions with their diverse missions, we will therefore continue our dialogue and engage in building a community of practice from which all may draw inspiration and to which all can contribute.

5. To facilitate policy debates and exchange of ideas and experience across the European Higher Education Area and between countries, institutions and organisations participating in the Second Bologna Policy Forum, we will each nominate a contact person and inform the Bologna Secretariat by May 31, 2010. These contact persons will also function as liaison

points for a better flow of information and joint activities, including the preparation of the next Bologna Policy Forum at ministerial level.

6. We welcome the commitment of the European Bologna Follow-up Group to provide expertise on the Bologna Process and the European Higher Education Area.

7. We welcome the initiatives of the institutions and organisations participating in the Second Bologna Policy Forum to promote dialogue and cooperation among higher education institutions, staff and students and other relevant stakeholders across the world. In this context, we especially acknowledge the need to foster global student dialogue.

8. In September 2010 the OECD will be hosting an international conference on how the crisis is affecting higher education and how governments, institutions and other stakeholders can work towards a sustainable future for the sector. In 2011, a seminar on quality assurance will be organised with the support of the European Union.

9. Cooperation based on partnership between governments, higher education institutions, staff, students and other stakeholders is at the core of the European Higher Education Area. This partnership approach should therefore also be reflected in the organisation of the next Bologna Policy Forum at ministerial level in 2012.

ANNEX

Participating countries in alphabetical order

Albania	Ghana	New Zealand
Andorra	Greece	Norway
Argentina	Holy See	Philippines
Armenia	Hungary	Poland
Australia	Iceland	Portugal
Austria	Ireland	Romania
Azerbaijan	Israel	Russian Federation
Belgium	Italy	Saudi Arabia
Bosnia-Herzegovina	Japan	Senegal
Brazil	Jordan	Serbia
Bulgaria	Kazakhstan	Slovak Republic
Canada	Kyrgyzstan	Slovenia

China	Latvia	South Africa
Colombia	Liechtenstein	Spain
Croatia	Lithuania	Sweden
Cyprus	Luxembourg	Switzerland
Czech Republic	Malaysia	Thailand
Denmark	Mali	'the former Yugoslav
Egypt	Malta	Republic of Macedonia'
Estonia	Mexico	Tunisia
Finland	Moldova	Turkey
France	Montenegro	Ukraine
Georgia	Morocco	United Kingdom
Germany	Netherlands	United States of America

Participating institutions and organisations in alphabetical order

BUSINESSEUROPE

Council of Europe

Education International Pan-European Structure (EI)

European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA)

European Association of Institutions in Higher Education (EURASHE)

European Commission

European Students' Union (ESU)

European University Association (EUA)

International Association of Universities (IAU)

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)

Focus on higher education in Europe 2010: the impact of the Bologna process

Timeline of the Bologna process

1998	1999	2001	2003	2005	2007	2009
Sorbonne Declaration Mobility of students and teachers	Bologna Declaration Mobility of students, teachers, researchers and administrative staff	Prague Communiqué Social dimension of mobility	Berlin Communiqué Portability of loans and grants Improvement of mobility data	Bergen Communiqué Attention to visa and work permits	London Communiqué Challenges of visa and work permits, permission systems and recognition	Leuven/Louvain-la-Neuve Communiqué Benchmark of 20 % by 2020 for student mobility
A common two-cycle degree system	Easily readable and comparable degrees	Fair recognition Development of recognised Joint degrees	Inclusion of doctoral level as third cycle Recognition of degrees and periods of studies Joint degrees	FQ-EHEA adopted National Qualifications Frameworks launched	National Qualifications Frameworks by 2010	National Qualifications Frameworks by 2012
		Social dimension	Equal access	Reinforcement of the social dimension	Commitment to produce national action plans with effective monitoring	National targets for the social dimension to be measured by 2020

1998	Sorbonne Declaration							
1999	Bologna Declaration							
2001	Prague Communiqué	Lifelong learning (LLL)						
2003	Berlin Communiqué	Alignment of national LLL policies Recognition of Prior Learning (RPL)						
2005	Bergen Communiqué	Flexible learning paths in higher education						
2007	London Communiqué	Work towards a common understanding of the role of higher education in LLL Partnerships to improve employability						
2009	Leuven/Louvain-la-Neuve Communiqué	LLL as a public responsibility requiring strong partnerships Call to work on employability						
	Use of credits	A system of credits (ECTS)	ECTS and Diploma Supplement (DS)	ECTS for credit accumulation	Quality assurance at institutional, national and European level	Cooperation between quality assurance and recognition professionals	European cooperation in quality assurance	Continuing implementation of Bologna tools
	Europe of Knowledge	European dimensions in higher education	Attractiveness of the European Higher Education Area	Links between higher education and research areas	Quality assurance adopted	International cooperation on the basis of values and sustainable development	Creation of the European Quality Assurance Register (EQAR)	Quality as an overarching focus for EHEA
								Enhance global policy dialogue through Bologna Policy Fora

Svarbiausi Bolonijos proceso dokumentai

Luveno–Budapešto/Vienos laikotarpis

2009–2010 m.

Redaktorė *Mimoza Kligienė*

Maketuotojas *Valdas Daraškevičius*

2010-12-06. Tiražas 700 egz.

Išleido Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras,

Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius

Spausdino UAB „Sapnų sala“, S. Moniuškos g. 21, LT-08121 Vilnius